

Гордана ЈОВАНОВИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

НАСЕЉЕНА МЕСТА У РЕСАВИ У ТУРСКО ДОБА*

Падом Смедерева 1459. године северни делови Српске деспотовине изгубили су самосталност, а област Браничево била је прва, поред северо-источне Србије, уз десну обалу Мораве, коју су Турци заузели.¹ Махмуд-паша Анђеловић се са својом војском утаборио близу села Суботице, у близини утврђеног манастирског града Ресаве 8. маја 1458. године, а већ 10. маја манастир Ресави пао је у турске руке (Стојаковић 1987: 5).

У наредним месецима Турци заузимају и даље територије – у руке им пада цела североисточна Србија, у којој је и област Браничево. Овој области Турци прикључују и Раваницу (Даничић 1964: III/4–5)² и Ресаву (Даничић 1864: III/47–48),³ па од свих ових територија формирају војно-територијалну јединицу под именом Вилајет⁴ Браничево или Субашилук⁵ Браничево. Због свог важног стратешког и геополитичког положаја област

* Рад се доноси из зборника *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, ур. Мирослав Пантић, Дани српскога духовног преображења XVII, Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа”, 2010, 99–106.

¹ Овај рад се у највећој мери заснива на монографији Стојаковић 1987, као и на још неким изворима који помажу да се добије потпунија слика о насељима и становништву Ресаве.

² У свом *Рјечнику* Даничић наводи овај назив, али само као назив манастира, а не и читаве области.

³ Исти је случај и са називом Ресави – Даничић га бележи само као назив реке и манастира.

⁴ Вилајет – „област, крај, покрајина; специјално: војно-административна територијална јединица на крајишту под управом санџака” (Стојаковић 1987: 293).

⁵ Субашилук – „војно-административна територијална јединица [...] на чијем челу стоји субаша” (Стојаковић 1987: 293).

Браничево је у једном периоду била устројена као „посебан вилајет или субашилук [...] као посебно војводство с крајишким статусом и крајишком војном аутономијом” (Стојаковић 1987: 6). У састав овог субашилука улазиле су, као што је већ поменуто, и области Раваница и Ресава.

Под називом **Браничево** ова област била је позната још из средњег века. Ђ. Даничић наводи овај назив уз објашњење да је то „земља која је од Мораве допирала до Дунава [...]” (Даничић 1863: I/70–71). Податке о овој области налазимо у повељама наших владара којима дарују поседе и друге повластице манастирима Раваница, Ждрелу (Горњаку), Дренчи, манастирима Тисмани и Водици у Влашкој.

Подаци топономастичке природе који се налазе у даровницама наших владара веома су значајни, али су много сиромашнији од оних које налазимо у турском попису области Браничево из 1467. године тзв. Браничевском тефтеру.

Према подацима из наших владарских повеља област Браничево простирала се „уз десну обалу Дунава, од ушћа Мораве до ушћа Пека, затим подручје Ждрела у средњем току Млаве и читаво доње поречје ове реке, између Подунавља и доњег поречја Пека, а уз Мораву граница Браничева ишла је до више ушћа Ресаве” (Стојаковић 1987: 7).

У турском попису ова област се јавља као шири појам – укључује у себе и области: Лучицу, Ждрело, Пек, Хомоље (Омоље), Звижд, Ресаву и Раваницу (Стојаковић 1987: 7).

Најзначајнији подаци који се налазе у овом тефтеру тичу се насељених места и становништва у седам наведених регија.

Лучица је највећа од њих и има пописаних 95 насељених места са 2114 породица, односно толико пореских платиша, односно кућа.

Ждрело је друга област по величини и забележено је у њој 72 насељена места са 1158 кућа.

Област **Пек** има 57 насељених места са 846 кућа.

У области **Хомоље**, за коју се „с пуним правом може рећи да је била војничка област”, пописано је 28 насељених места, од којих су у 20 живеле скоро искључиво *војнучке*⁶ породице (Стојаковић 1987: 10).

У регији **Звижд** (средњи ток Пека) забележено је само 5 села, у којима живе 62 породице, искључиво влашке, и стоји напомена да су се тамо недавно доселиле (Стојаковић 1987: 10).

У области **Ресава** пописано је 46 села, у којима живи земљорадничко становништво, војнуци и власи. У 40 села са земљорадничким становништвом пописано је 530 кућа. Занимљив је податак да у селима Оливеровци, Свилајнац, Горње Брестово, Влатковац, Самац и Горњи Ср-

⁶ Војнук (војнучки) – „војник, припадник специјалног реда који је обављао војничку службу и због тога имао одређене привилегије” (Стојаковић 1987: 293).

нак живе војнуци; у селу Немиговиње налазе се 22 влашке куће; у селу Црвена Стена настањено је 6 соколара и 2 јастребара у селу чије се име не може дешифровати (Стојаковић 1987: 11).

Област **Раваница** је прилично слабо насељена у време кад је вршен овај попис. Од времена кнеза Лазара, који је осамдесет година раније даровао манастиру Раваници знатан број села, овај турски попис бележи само 13. У њима живи 196 породица (Стојаковић 1987: 11).

Ако се саберу сви подаци из овог турског пописа, за браничевску област може се закључити да је у њој живело између 37 и 42 хиљаде становника. У области Ресава било је између 3700 и 4200 становника.

Многи ратови које је Аустрија водила са Турском завршили су се миром склопљеним у Пожаревцу 1718. године. Турци су потиснути дубоко у Србију и Аустријанци улазе у Београд, после чега одмах успостављају власт на заузетим српским територијама и уводе своју администрацију. У то време Ресава сачињава један округ. Народ живи у великој беди и немаштини, земља је углавном опустела: „На сваких 6 насељених места било је 5 места празних” (Перуничић 1989: 23–24).

Стање само у срезу деспотовачком четири века касније (1873) неупоредиво је боље – дошло је до великог прилива становништва, а самим тим и до повећаног броја насељених места – срез деспотовачки има 25 општина, 33 села, 4 зидане цркве, 1 зидани манастир, 2635 приватних кућа, 15.998 становника итд. (Перуничић 1989: 85).

После ових општих али неопходних података, који слику области Ресава чине потпунијом и јаснијом, задржаћу се, како и наслов мога рада гласи, на насељеним местима у овој области према турском тефтеру из 1467. године. Напомене и коментари ће се, према потреби, односити и на становништво, као и на неке друге појединости које су од интереса за ову тему.

Села наводим према редоследу из турског пописа (у загради је број стране, у Стојаковић 1987):

- село **Ђуринце** (45); **Ђуринац** (Мијатовић 1930: 168);
- село **Тушево** (45); више не постоји, а становништво се преселило у село Гложане;
- село **Бучинац** (46); више не постоји; у попису је забележена само једна кућа и један становник – Степан, брат Радоње;
- село **Лудојевац** (или **Лудојевце**) (46); непознато; забележено је као „празно”, односно без становништва;
- село **Нелиговиње** (46); било је „настањено Власима који живе у катуну”. Сачуван је топоним Његоњин; то би требало да буде некадашње село из кога се становништво преселило у село Тропоње (Тропоље) (Мијатовић 1930: 236). У Његоњину се налазе неке старе зидине, за које народ мисли да су остаци неке цркве

- коју је подигла кнегиња Милица и у којој се венчао деспот Стефан (Мијатовић 1930: 237);
- село **Свилајнац (103)**; пописано је **30** кућа (односно **30** пореских платиша); интересантан је податак да се у првој четвртини XIX века, па и раније, као главно место у Ресави спомиње **Суботица**, док је Свилајнац обично село (Мијатовић 1930: **168**). **Суботица** се бележи као **трг** у раваничкој повељи кнеза Лазара (Младеновић 2003: **93**);
 - село **Иванковац (132)**; имало је само 3 куће; постоји и сада;
 - село **Буковица (145)**; више не постоји. „Лежало је под Буковичким брдом на ушћу Гложанске реке у Мораву”. Спомиње се у раваничкој повељи као **Буковица Доња** (Младеновић 2003: **52**). Према попису имало је **13** кућа; село је давало војнуке (**263**);
 - село **Стрелар (150)**; непознато; у њему је пописано 10 кућа;
 - село **Гумије (159)**; непознато; имало је 22 куће; не бележе га ни наши извори;
 - село **Црквеница (171)**; данас **Црквенац** (Мијатовић 1930: 101 и даље); забележено је 13 кућа;
 - село **Врбовац (177)**; у тефтеру забележено као „непознато”; пописано је 6 кућа; помиње се као расељено у каснијем извору. Постоји, наиме, предање да је између села Језера, Поповњака и Бељаке некад постојало село које се звало **Врбовац**, а населио га је народ који је у збегу дошао из Црне Реке. Касније су се његови становници раселили по околним селима (Мијатовић 1930: 222);
 - село **Грабовац (177)**; забележено је 8 кућа; и данас постоји. Некада се налазило ближе Ресави, у Старом Селу, а онда се одатле изместило; по свој прилици да би било даље од царског друма (Мијатовић 1930: 200); наводи се и као село са војнуцима (263);
 - село **Сиринци (178)**; несигурно прочитано и поред је знак питања; пописане су 22 куће;
 - село **Суворбор (или Субор) (179)**; пописане су само 3 куће. Данас је то део атара села Дубље (Мијатовић 1930: 205);
 - село Лукавица (182); данас Луковица (Мијатовић 1930: 101, 102, 103 и даље);
 - село **Закопа (183)**; данас је непознато; у њему је пописано 17 кућа; могуће је да је то село **Жакота (259)**, у коме је пописан један јастребар и један ћехаја, односно управитељ, старешина поменутих јастребара;
 - село **Орашје (216)**; пописане су 24 куће. Постоји и данас под истим именом (Мијатовић 1930: 170);

- село **Храстић** (217); непознато; пописане су 34 куће. Ни наши извори га не бележе;
- село **Војска** (218); пописане су 32 куће. Постоји и данас под тим именом. Спада у онај тип села која су се измештала из различитих разлога. За ово село се сматра да се и изместило због честих поплава, па се због тога нашло на садашњем месту (Мијатовић 1930: 169);
- село **Кудинце** (230); непознато; пописано је 9 кућа. Могуће је да је то **Кудимовац**, један од атара села Грабовице (Мијатовић 1930: 201);
- село **Саднице** (230); непознато; пописано је 9 кућа. Да ли је то, можда, један од атара села Црквенац под именом **Сађица?** (Мијатовић 1930: 238);
- село **Кузминац** (231); пописане су само 2 куће; непознато;
- село **Добрешево** (231); више не постоји, али у атару села Гложана постоји локалитет **Добршево** (Мијатовић 1930: 129, а не **Добрашево**, како је то у Стојаковић 1987). Ово је свакако некад било село под тим именом, али је касније измештено или се спојило са неким другим селом;
- село **Првишница** (235); непознато; пописано је 17 кућа; оно се појављује и у делу у коме су пописани војнуци (261);
- село **Витежево** (236); пописано је 5 кућа; постоји и данас. У овом селу пописана су тројица јастребара који нису плаћали харач него су били дужни да турском паши дају годишње по шест одгојених јастребова, за лов, наравно (258);
- село **Петковица** (236); данас не постоји; пописане су свега 3 куће. У атару села Седлара сачувао се топоним **Петковац** (Мијатовић 1930: 231), али њега нема и у атару села Купиновца. У овом селу се само слави као заветина Св. Петка Параскева (због стоке) (Мијатовић 1930: 213);
- село **Ђунце** (237); непознато; пописане су 4 куће. Забележен је топоним (?) **Ђонци** са упућивањем на село **Седларе** (Мијатовић 1930: 722). Међутим, на стр. 231–232, где се говори о овом селу не налази се забележен топоним (?) **Ђонци**;
- село **Котловац** (237); непознато; забележене су само 2 куће;
- село **Срнак** (238); више не постоји; пописане су само 3 куће. Пописана је и мезра **Горњи Срнак** (239). По свој прилици, ова мезра је некад била село које се звало **Горњи Срнак**; логично је претпоставити да је морало постојати и село **Доњи Срнак** (опозиција *горњи–доњи* позната је у топонимији); да ли је село **Срнак** у ствари **Доњи Срнак?** Село даје војнуке (264). У атару

- села Миливе постоји извор под именом **Срновац** (Мијатовић 1930: 219);
- село **Горња Црвена Стена (238)** и село **Долња Црвена Стена (251)**. Прво село је било тимар⁷ и напомиње се да се „сеје извана” (Стојаковић 1987: 238), што би упућивало на мезру, односно зиратно земљиште. Друго село је невелико и пописано је само 7 кућа. Поред њега се помиње манастир **Светодухна**, што је, у ствари, манастир Манасија. Могуће је да се недоумица везана за ова два села, поред којих стоји да су „непозната”, може разрешити на следећи начин: у Горњој Ресави до данас постоји село **Стењевац**. Оно се дели на Горњи и Доњи крај (Мијатовић 1930: 234). Сасвим је вероватно и могуће да садашњи Горњи и Доњи крај чувају народно сећање на Горњу и Долњу Црвену Стену. Временом су се та два села стопила у једно село под именом **Стењевац** (основа назива је *стена*). Забележено је у тефтеру и село под именом **Црвена Стена** (не зна се да ли је то Горња или Долња Црвена Стена) и занимљиво је по томе што је у њему пописано и 6 соколара, односно узгајивача соколова који су служили за лов (257):
 - село **Милива (239)**; пописано је 18 кућа. Село је било у поседу двојице хришћана, Николе и Степана, који су били тобције тврђаве Ресава. У једној од повеља кнеза Лазара јавља се у облику **Миливаја* (Младеновић 2007: 353). Овај топоним женског рода грађен је старим наставком *-аја*. Могуће је да је уз овај назив постојала нека одредба као што налазимо у топониму **Супскаја Горњаја, Супскаја Доњаја**. Сажимањем наставка *-аја* добијено је дуго *а*, односно **Горња, Доња Супска**. На тај начин је и **Миливаја** постала **Милива**. Још постоје називи села са овим старим наставком, нпр. **Сладаја, Крупаја** (Младеновић 2003: 65). По народном предању, у селу је некада била велика црква, коју је деспот Стефан сазидео за своју сестру Миливу (Милеву),⁸ што би било и народно објашњење назива овога села. У самом селу и у његовој околини постоје остаци још неких цркава. Село се убраја у најстарије у ресавској области (Мијатовић 1930: 219);
 - село **Костајница (248)**; забележена је 31 кућа; непознато;
 - село **Дреновац (249)**; више не постоји; пописане су 3 куће. У атару села Дражмировца постоји топоним под именом **Дреновац** (Мијатовић 1930: 204). Иначе, село Дражмировац је по свој

⁷ Тимар – „турско војнофеудално добро које је додељивано спахији” (Стојаковић 1987: 293).

⁸ Мавро Орбин у своме знаменитом делу *Краљевство Словена* наводи да се једна од кћери кнеза Лазара звала *Милева* (Орбин 2006: 94).

прилици најстарије у околини. Помиње се у раваничкој повељи кнеза Лазара у лику **Даржмировци** (Младеновић 2003: 52), али и у лику **Дражмировци** (Младеновић 2003: 92);

- село **Миришава** (249); непознато; било је прилично велико – пописане су 32 куће; можда је то село **Миросава**, забележено у повељи кнеза Лазара манастиру Раваници (Младеновић 2003: 92).

Најзад, наводим имена насељених места у Ресави која су у тефтеру издвојена у посебан одељак јер у њима живе војнуци, који су обухваћени овим пописом. Наводе се само она села која досад нису поменута:

- село **Оливеровце** (260); бележи се као непознато;
- село **Горње Брестово** (261); данас Брестово. Постоје подаци да се старо село налазило одмах више села Медвеђе, а изместило се после боја на Миливи. Место на коме је било старо село зове се Селиште (Мијатовић 1930: 189).
- село **Миланковац** (262); непознато;
- село **Бојишница** (263); непознато;
- село **Сремац (?)** (264); **непознато**.

*

Тефтер за браничевску област из 1467. године неизмерно је важан извор за свеукупно изучавање ове важне регије српске средњовековне државе. Намера овога рада била је да прикаже слику насељених места у области Ресави, пре свега њихов број, а онда и становништво које их је насељавало. Већ и сам летимичан поглед на грађу показује како су настајала и нестајала поједина насеља (села, засеоци, тргови), шта је утицало на то да се села измештају, да их становништво напушта и на другом месту заснива нова станишта; види се да нису нестајала само мала села са неколико кућа него и, за то време, већа и бројнија. Разлози су били различити: најчешћи разлог био је да се становништво склањало од турске силе и тражило сигурнија боравишта; не може се занемарити ни жеља да се живи на бољој и плоднијој земљи, близу воде. Пада у очи да поред многих села стоји квалификатив „непознато”, наравно – непозната су у наше време. Ипак, трагови многих од њих сачували су се у ономастичком материјалу ресавске области. Даља и свестранија изучавања турских пописа, тефтера, даће потпунију и јаснију слику о насељима и становништву српских земаља средњег века.

ЛИТЕРАТУРА

- Даничић 1863–1864:** *Рјечник из књижевних старина српских*, дио I–III, написао Ђ. Даничић, у Биограду.
- Мијатовић 1930:** Станоје М. Мијатовић, *Ресава*, Српски етнографски зборник, књ. XLVI, Насеља и порекло становништва, бр. 26, Београд: Српска краљевска академија, 97–239.
- Младеновић 2003:** Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд: Чигоја штампа.
- Младеновић 2007:** Александар Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд: Чигоја штампа.
- Орбин 2006:** Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, Београд: Sezam Book.
- Перуничкић 1989:** Бранко Перуничкић, *Горња Ресава 1804–1918*, Београд: Привредни преглед.
- Стојаковић 1987:** Momčilo Stojaković, *Braničevski tefter. Poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine*, Beograd: Istorijski institut.